

שמעתא עמיקתא

גליון תפ"ד | פרשת בלק | תשפ"א | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לתעניות

דיני התענית

התחלת התענית

ליל התענית

א. אין צריך להפסיק בג' צומות מבעוד יום. [שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ב)]. ומכל מקום בעל נפש יחמיר מבעוד יום בשאר עינוים: רחיצה, סיכה, ותשה"מ (אבל באכילה ושתייה לא נהגו להחמיר וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא ואטלולא). [נתיב מייב (סי' ק"ו) ושעה"צ (אות ט)]. ועיי"ש עוד שאם חל ליל טבילה יקיים עונתו. ועיין להלן עוד פרטים בזה.

התחלת התענית

ב. מתחילים להתענות מעמוד השחר (פרט לת"ב ויוה"כ שמתחילים מבעוד יום). [שו"ע (סי' תקס"ד)].

הלך לישון בלילה

ג. אם הלך לישון בלילה וישן שינת קבע, אינו רשאי לחזור ולאכול ולשתות, אלא אם כן התנה בפה או בלב לאכול או לשתות. [שו"ע (סי' תקס"ד) ומ"ב (סי' תקנ"ט סעי' ב)]. ועיי' באור לציון (חי"ג פ"א אות ב)]. ויש אומרים דבשתייה אין צריך תנאי, כי מסתמא דעתו של אדם לשתיה אחר השינה, והוי כאילו התנה. [רמ"א (שם)]. ולכתחלה יתנה לצאת לכל הדעות. ומכל מקום אם רגיל לשתות אחר השינה רשאי לשתות בלא תנאי אף לכתחלה. [מ"ב (סי' ק"ו)]. והוא הדין כשהצום חל במוצ"ש וקם בלילה וזכר שלא אכל מלוח מלכה רשאי לאכול דהוי כאלו התנה. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אות ו)]. ועיי' באור לציון (חי"ב פ"ז אות ח) שכתב שאע"פ שמבואר בהר"ב ב"מ"ב (פ"ט ס"ק כח) דהקם אחר צות אחר שינת קבע עליו להזהר שלא לאכול לפני התפלה, מ"מ כשעושה ע"מ שיוכל להתענות לית לן בה. [ועיי"ש ב"מ"ב].

סוף התענית

ד. צריך להתענות עד צאת הכוכבים. [שו"ע (סי' תקס"ט סעי' א)]. דהיינו שיראו ג' כוכבים בנינוים אפי' מפורזים או שהלבנה זורחת בכח ותאיר על הארץ. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ק"א)]. [ולענין יוה"כ, עיי' מ"ב ב"ס"ד בשמעתא עמיקתא - הלכות מצויות ליוה"כ].

הנוסע למדינה אחרת

ה. הנוסע למקום שזמן הצום מתאריך או מתקצר (כגון הטס לאמריקה ביום התענית וכדומה), יש אומרים שבאופן שהצום מתאריך במקום שהגיע לשם הולכים לקולא אחר תחילת התענית לפי המקום שיצא משם. [שבט הלוי (חי"ח סי' רס"א אות ב)]. ויש אומרים שחייב לצום עד צאת הכוכבים כפי המקום שנמצא עתה, בין לקולא (אם התענית מתקצרת), בין לחומרא (אם התענית מתארכת). [וכן עיקר. [אג"מ (אוי"ח חי"ג סי' צו), הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אותיות י-יא), שיכל עבדי (חי"ח סי' לא) ובצל החכמה (חי"ח סי' לא)]. דעת הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אות יג) שהטס ממזרח למערב העולם ועובר את קו התאריך ולמחרת צמים במקום שהגיע צריך להחמיר ולהתענות כבמקום הגעתו. ועיי' בזה בבצל החכמה (שם)].

זמני התענית בטיסה

ו. הטס בליל התענית מארץ ישראל לאמריקה וכדומה שהלילה נמשך שם כז' שעות יותר מהלילה שבאר"י, רשאי לאכול אף כשעדיין במטוס, אף על פי שבארץ ישראל כבר יום, כי הולכים לפי הזמן של המקום שהוא נוסע לשם. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אות ט)]. ועיי' עוד מ"ש"כ באות הקודמת.

איסור אכילה

שיעור אכילה

א. שיעור אכילה בתעניות (שאם אכלו אינו נחשב מתענה), יש אומרים שהוא ככזבת. [ביאור הלכה (סי' תקנ"ד)]. ויש אומרים שהוא כזית. [כן משמע לכאורה מהשו"ע (רס"י תקס"ח). וכן פסק המהר"ם שיק (אוי"ח סי' רפ"ט)]. וכ"כ בשבט הלוי (חי"ד סי' נו ד"ה ובאמת וחי"ח סי' קכ"ח)]. ומסתבר כדעה הראשונה. [הגר"ש"א זצ"ל (הליכ"ב ביהמ"צ פ"ג סוף הגה ט) דלא מסתבר שהחמירו ז"ל יותר מצום יוה"כ. ועיי' בשו"ת (מע' בין המצרים סי' ב אות טו) שחילק מהא דהשו"ע הני"ל. ועיי' במועדים וזמנים (חי"ח סי' של"ג)]. ומכל מקום לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפילו משהו. [מ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ה)].

שיעור שתייה

ב. שיעור שתייה בתעניות (שאם שתאו אינו נחשב מתענה) הוא מלא לוגמיו. [שו"ע (סי' תריב סעי' ט) לענין יוה"כ. וכ"כ המ"ב (סי' תקס"ו ס"ק ה) לענין שאר התעניות)].

טעה ואכל

ג. מי טעה ואכל באחת מהתעניות צריך להשלים התענית ואינו צריך להתענות יום אחר. [מ"ב (סי' תקמ"ט ס"ק ג)]. ועיי' בב"ח"ח (שם אות ז)]. ואם רוצה יתענה אחר כך לכפרה. [מ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ח)]. ואם הוא אדם חלש, יכול לפדות תענית ההשלמה על ידי נתינת צדקה לעניים. [עיי' כה"ח (סי' תקמ"ט אות ז)].

שאר עינויים

סיכה, רחיצה ונעילת הסנדל

א. צומות הללו, חוץ מ"ב, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשה"מ. [שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ב)]. ומכל מקום בעל נפש יחמיר בכולן (פרט לנעילת הסנדל משום חוכא ואטלולא), אלא שאם חל י' בטבת בערב שבת אין להחמיר ברחיצה בחמין מפני כבוד השבת. [מ"ב (סי' תק"ו)]. ועיי' ברוח חיים (פלאגי סי' תקס"ו) שנקט שאסור להסתפר בצומות ומ"מ ב"י בטבת שחל בער"ש מותר לכבוד שבת].

רחיצה בחמין

ב. אף על פי שמעיקר הדין מותר להתרחץ בתעניות כנ"ל (אם לא מחומרא) מכל מקום עכשו אין נוהגין לרחוץ בחמין בג' צומות, אבל בצונן שרי (פרט לת"ב ויוה"כ), והוא הדין פניו וידיו ורגליו בחמין. [שעה"צ (סי' תקנ"ט ס"ק ח)]. ואם חל י' בטבת בערב שבת, עיי' לעיל.

מנהגי תשעת הימים בתעניות (הליכה לבריכה, סיווד הבית, כיבוש וכדו')
ג. יש מצדדים להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת בדינים הנוהגים מ"ר"ח אב עד תענית ת"ב (ועיין בהם לקמן). [ביאור הלכה (סי' תקנ"ט ד"ה מה) ע"פ הא"י והפמ"ג]. ויש מקילין. [דעת תורה (שם סעי' ב) ועיי' בשו"ת הלכות (סי' תקנ"ט אות לח) תמה על המחמירים], וכן עיקר. ועל כן מותר לסוד הבית, לכבס, או ללכת לבריכה אם יש צורך בדבר (ועיין לעיל לענין רחיצה בצומות). [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אותיות ז-ח)]. ומכל מקום הנוהגים להחמיר אינם צריכים לנהוג כן בתענית אסתר [הגר"ש"א זצ"ל (פ"ג אות ב)] וצום גדליה. [כן משמע מהביאור הלכה. וכן פסק הגר"ש"א זצ"ל (נשמת אברהם חי"א סי' תקנ"ט ס"ק ד)]. וכמו כן יכולים להקל (אף ב"י בטבת ו"ז בתמוז) לענין קניית ולבישת בגד חדש ביום התענית. [הגר"ש"א זצ"ל (פ"ג הגה ה)]. ולענין ברכת שהחיינו ביום תענית יעויין לקמן.
ריקודין ומחולות
ד. בצומות יש להמנע מריקודין ומחולות. [אבן ישראל (חי"ז סי' כח)].

ברכת שהחיינו

ה. יש מי שאומר שיש להמנע מלברך שהחיינו בדי' התעניות אם אינה מצוה עוברת כפדיון ה"ב. [סדר הגר"י עמדין (חדש תמוז). ועיי' בהליכ"ש (פ"ג הגה ז)]. אולם יש מקילים בזה, ולדעתם מי שאינו צם רשאי לאכול פרי חדש ולברך עליו שהחיינו בשאר התעניות (פרט ל"מ"ב בין המצרים). והמתענה ביום ואוכל בליל התענית רשאי לברך שהחיינו. [מ"ב (סי' תקנ"ט אות א)].

לקבוע התונה בליל התענית

ו. יש אומרים שנכון שלא לקבוע חתונה אור ליום התענית. [הגר"ש"א זצ"ל (בין המצרים פ"ג אות א)]. ועיי' באבן ישראל (חי"ז סי' כח) ובשרגא המאיר (חי"ז סי' קמ"ח)]. ויש מתיירין אף לכתחלה (פרט ל"ז בתמוז). [הגר"ש"א זצ"ל (שערי נחמה עמ' סז)]. ועל כל פנים בשעת הדחק יש להקל. [הגר"ש"א זצ"ל (שם)]. ולענין י"ז בתמוז, עיי' עוד בדיני בין המצרים.
לקבוע התונה בליל התענית כשהחופה נערכת ביום שלפניו
ז. מותר לערוך חופה ביום שלפני התענית לפני השקיעה ולערוך הסעודה בליל התענית. [עיי' באורחות רבנו (חי"ב עמ' קכח), וכן מוכח מהאג"מ (אוי"ח חי"א סי' קס"ח)]. ולענין י"ז בתמוז, עיי' לקמן בדיני בין המצרים.

לערוך חתונה בתענית אסתר

ח. מותר לערוך חתונה בליל תענית אסתר. [אבן ישראל (שם) והגר"ש"א זצ"ל (שם אות א)]. וכן מותר לערוך חופה בתענית אסתר, והסעודה יעשה לאחר הצום. [מ"ב (סי' תרצ"ו ס"ק כח)].

עריכת שבע ברכות בליל תענית

ט. לכתחלה יש להימנע מלערוך ז' ברכות בליל התענית. [הגר"ש"א זצ"ל (שם הגה א)].

אכילת בשר ושתיית יין בליל התענית

י. מעיקר הדין מותר לאכול בשר ולשתות יין בליל התענית. ומ"מ י"א שראוי לאנשי מעשה להמנע מזה. [עיי' בתורת השלמים (יו"ד סי' קפ"ה ס"ק ז) וברוח חיים (פאלאגי סי' תקס"ו ס"ק ד)].

אכילת בשר ושתיית יין לחולה האוכל בתענית

יא. חולה רשאי לאכול בשר או לשתות יין ביום התענית אם הוא צריך לכך. [מ"ב (סי' תקנ"ט ס"ק ח)].
אכילת בשר ושתיית יין במוצאי התענית
יב. בלילה של מוצאי התענית (פרט למוצאי ת"ב) מותר לאכול בשר ולשתות יין. [מ"ב (סי' תקנ"ט ס"ק ח)]. ומשי"כ ב"מ"ב (סי' של"ד ס"ק ע"ט) שבליילה שלאחר התענית אסור אכילת בשר ושתיית יין, עיי' צריך לחלק בין שאר תעניות לבין תענית שמקבל ע"ע משום כפרה].

הפטורים מהתענית נשים וקטנים

נשים

א. יש נוהגים להקל לנשים בזמנינו שלא לצום (פרט לת"ב ויוה"כ) מחמת שירדה חולשה לעולם. [עיי' בשו"ת עקבאי יוסף (שלינגר סי' קע"ד) שכת' בשם התוס' דאחרי כי באה חולשה לעולם, אין להניח לבנותיו בשאר התעניות להתענות חוץ מיוה"כ ות"ב. וכן הביא בהליכ"ש (מועדים פ"ג הגה ט) שהגר"ש"א זצ"ל הורה שהמנהג במקומותינו שהנשים אינן מתענות כלל, ואף הנערות, מלבד תשעה באב ויהי"כ)]. אולם המנהג הפשוט להחמיר בזה (אם האשה בריאה). [הגר"י קמניצקי (קובץ הלכות בין המצרים פ"א אות א) ואור לציון (שם)].

קטנים שהגיעו לחינוך

ב. בזמננו אין הקטנים משלימין תעניתם (אפי' ביוה"כ) עד הגיעם למצוות ואפי' לא בתענית הסמוכה ליום הגיעם למצוות. [הגר"ש"א זצ"ל (שם יוה"כ פ"ו אות ד והגה כז)]. ומכל מקום ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים וכדומה, כדי שיתאבלו עם הצבור. [מ"ב (סי' תקנ"ט ס"ק ה)]. אלא שנהגו להקל אף בזה. [מהר"ש"ם (דעת תורה סי' תקמ"ט) בשם הברכ"י (סי' ק"א), כה"ח (סי' תקנ"ט אות ט) והגר"ש"א זצ"ל (שם פ"ג הגה י)].

קטן שהגדיל בצום שנדחה

ג. עיין בזה לקמן בדיני צום שנדחה.
נער שלא הביא ב' שערות
ד. נער שהגיע ליי"ג שנים ובדקוהו ולא הביא ב' שערות בכלל קטן הוא ופטור מתעניות שחיובן דרבנן (ואע"פ ש"ל ישמא נשר"י השערות אינו אלא ספק, וספק דרבנן לקולא).

[מ"א בסי' תרס"ז (סי' ג), א"ר (סי' ח) ומ"ב (סי' ק"ג)]. ומ"מ המנהג להחמיר בכל התעניות אם הנער בריא לגמרי. [עיי' בביאור הלכה בסי' תקי"ג (ד"ה הכל) שכת' בשם הפמ"ג דמתענים. ולכא"י סותר דבריו במ"ב הני"ל בסי' תרס"ז. ועיי' בשבט הלוי (חי"ח סי' קכ"ב) שכת' יוה"כ דבסי' תרס"ז היינו מצד הדין ובסי' תקי"ג היינו מצד המנהג, ודו"ק עם המג"א, ולענין המנהג, אם הוא בריא יעשה כהפמ"ג, אבל אין לנו לחייבו כשיטת המג"א. וכ"כ בבאר משה (חי"ח סי' צו)]. ועיי' בא"א מבטושטש (סי' תקנ"ט)].

הובתו לציום

א. חולה שאין בו סכנה פטור מלהתענות בכל הצומות פרט ליוה"כ. [מ"ב (סי' תקנ ס"ד) וכה"ח (אות ז)]. וכן יוצא מהשו"ע (סי' תקנז סעי' ו), ועיי משי"כ בשבט הלוי (ח"ד סי' נו וח"י סי' פא ועיני ת"ב אות א)]. ובצום שנדחה אפילו חולה קצת פטור, ויבואר בסי"ד לקמן.

ב. חולה שאין בו סכנה אסור לו להחמיר על עצמו להתענות. [מ"ב (סי' תקנ ס"ק ד)]. ואם עבר וצם לא קיים התענית. [מועו"ז (יו"ה ססי' שלה) בשם הגרי"ז. ועיי בש. עמיקתא גליון קצ"ב]].

ג. חולה הפטור מהתענית, אפילו יכול שלא לאכול כמה עולה, רשאי לאכול מיד, כי במקום חולי לא גזרו רבנן. [אבני"ז (סי' תקנז). והגרשי"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות ה)]. אך אם יכול י"ש עניני' בזה שיתענה עד הצהרים ויאמר עננו במנחה. [הגרשי"א זצ"ל (שם)]. ולענין ת"ב, עיין עוד בדיני ת"ב – גליון שט"ו.

אכילה לשיעורים

ד. חולה הפטור מהתענית אוכל כדרכו, ואי"צ לאכול או לשתות לשיעורים. ומכל מקום לא יתענג באכילתו. [חזו"א (תורת היולדת פמ"ח הגה ט), שבט הלוי (ח"ד סי' נו ד"ה זה) והגרשי"א זצ"ל (קרא עליו מועד עמי עז). והארנכו בגליון קצ"ב]]. ועיי' להלן כשאוכל למנוע חולי.

גדר חולה שאין בו סכנה

ה. חולה הפטור מהתענית, הוא החולה הנזכר בהלכות שבת בסימן שכ"ח סעי' י"ז, שהיינו שנפל למשכב מחמת חולי, או שיש לו מיוחש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אף על פי שהולך כבריא כנפל למשכב דמי. אבל סתם מיוחש אינו פטור מהתענית. [אור לציון (ח"ג פכ"ט אות ה)]. ועיי במי"ב (סי' תקנז ס"ק יא) שכתב ע"פ המאמיר (שם סס"ק ב) לענין ת"ב דחולה ש"צריך לאכול (שפטור מהתענית), פירושו שהוא חלוש וחס בגופו ע"פ שאב"ס]. ועיי עוד בזה בהלכות מצוה לתב"א.

חום הולשה יתירא

ו. מי שיש לו חום למעלה מהרגיל פטור מהתענית. [אור לציון (ח"ג פכ"ט הגה ה)]. וחום למעלה מהרגיל פירושו כ - 38 מעלות צלזיוס (F 100.4). [כן שמענו מחשובי פוסקי זמננו]. ומכל מקום הכל לפי הענין, ובשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא.

מרגיש הולשה יתירא

ז. נחלש באמצע הצום אם היא חולשה יותר מדרך בני"א כשמתענים הוא בכלל חולי שלא גזרו רבנן אף בט' באב וכ"ש בשאר התעניות. [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קיד)].

חלוש בטבעו יותר משאר בני"א

מי שהוא חלוש בטבעו יותר משאר בני"א נחשב נמי כחולה שמותר לאכול. [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קיד) ע"פ המ"ב (שם ס"ק יא)].

סובל מקלקול קיבה

ח. מי שיש לו קלקול קיבה הגורם שלשולים פטור מהתענית. [אור לציון (שם הגה ה)].

חולי סכרת

ט. מי שיש לו סכרת מסוג 1 (נעורים) פטור מהתענית. וכן בסכרת סוג 2 (מבוגרים), אלא אם כן מטופל בדיאטה בלבד שאז בדרך כלל יכול לצום (ויש להתייעץ בזה עם הרופא המטפל). [קונטרס זכרנו לחיים]. (ולענין יום הכפורים, עיי בשמעתא עמיקתא – הלכות מצויות לימים נוראים).

עוד סוגי חולים הפטורים מהתעניות

י. מי שיש לו לחץ דם, אם הלחץ דם גבוה פטור מהתענית. וכן מי שיש לו דלקת פנימית, כגון דלקת שקדים (דלקת גרון - אנגינה), דלקת כליות, דלקת פרקים וכדומה. וכן אולקוס בקיבה. וכן חולי לב שהתענית מזיקה להם, וחולים במחלה ממארת, הרי אלו פטורים מהתעניות. [אור לציון (ח"ג פכ"ט הגה ה)]. (ולענין יום הכפורים עיי משי"כ בסי"ד בשמעתא עמיקתא – הלכות מצויות לימים נוראים).

עבר ניתוח בריאטרי

יא. אחר ניתוח בריאטרי (ניתוח טבעת או כריתת קיבה), באופן כללי אחר שנה מהניתוח יכול לצום (אלא אם כן היו סיבוכים). תוך השנה (ולפעמים שנה וחצי) מהניתוח הדבר תלוי במצבו הרפואי, (שהרי אם הגיע למצבים של התייבשות או סובל מתת תזונה וכדומה יתכן שלא יוכל לצום). [כנס בנושא רפואה הכלכה שעיי"א מחשובי בתי דינים - ב"ב].

נתרפא מחוליו אלא שעדיין מרגיש הולשה

יב. חולה שאין בו סכנה שנתרפא ועודנו חלש אין צריך להתענות. [מחז"ב (סי' תקנז קו"א ס"ק ד)].

נתרפא מחוליו ויש לו צער

יג. חולה שאין בו סכנה שנתרפא אלא שעדיין מצטער הרבה וחושש שאם יצום יחזור לחוליו אינו מתענה. [מחז"ב (סי' תקנז קו"א ס"ק ה)].

כאבי עינים

יד. כואבי עינים המצטערים, יש מקילון שאינן צריכין להתענות, והכל לפי ראות עיני המורה. [ביאור הלכה (סי' תקנ ד"ה מיהו)]. ואם יש סכנה למאור עיניו מחמת זה אינו מתענה. [מהרש"ם (דעת תורה שם על סעי' ע)]. ובצום שנדחה יש להקל בכל אופן. [דהרי בתענית אסתר כתב הרמ"א (סי' תרפו סעי' ב) חודאי מקילין בזה. ועיי בשד"ח (ח"ו מעי בין המצרים סי' א אות יג) דצום שנדחה קיל מתענית אסתר. וכ"כ בהלכות ומנהגי בין המצרים (קארפ עמי' יז הגה 14)].

תשושי כח

טו. אנשים תשושי כח או זקנים שהתענית היא צער גדול ומזיקה להם, פטורים מגי הצומות. [נרדו"ש (סי' תקנ סוף אות א), כה"ח (שם אות ו) ואור לציון (ח"ג פכ"ט הגה ה)].

זקן בא בימים והוא חלוש אין עליו להתענות בתעניות אלו. [כה"ח (סי' תקנז אות ה)].

טז. זקן בא בימים והוא חלוש אין עליו להתענות בתעניות אלו. [כה"ח (סי' תקנז אות ה)].

אכילה למנוע חולי

יז. בריא הזקוק לאכול ביום התענית כדי שלא יחלה אי"צ לצום, ובכל אופן נכון שיאכל פחות פחות מכשיעור (ושיעור האכילה התבאר לעיל). [הגרשי"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ג אות ה) והגרשי"א זצ"ל (מנהגי בין המצרים קארפ פי"ז הגה 16)]. ויש מקילין בכל אופן. [שבט הלוי (ח"ד סי' נו ד"ה זה וח"י סי' קלא' את א)]. ומי"מ אם קבלה חסיבה, מסתבר שאסור לו לאכול ולשתות מכאן ואילך (אף בתענית שנדחו). [הגרשי"א זצ"ל (שם הגה ט)]. ועיי משי"כ בגליון קצ"ב]].

אכילה פחות מכשיעור כשיש חשש שלא יוכל להשלים התענית

יח. בני אדם שמרגישים בריאים וחזקים, אלא שחוששים שבמשך התענית יחלשו ויהיו אז בגדר חולה שפטור מלצום, ואל יעלים לאכול פחות כשיעור על מנת למנוע אכילה כשיעור, אלא יצומו כדין, ואם יהיה צורך יאכלו ללא שיעורים. [שבט הלוי (ח"ט סי' קלא אות א)].

יכול להתענות רק בי"ז בתמוז או בתשעה באב

יט. מי שע"פ פקודת הרופאים אינו רשאי להתענות הן בי"ז בתמוז והן בת"ב, אלא באחד מהם בלבד, יתענה בתב"א. [הגרשי"א זצ"ל (הליכ"ש בין המצרים פי"ג אות ד)].

לעבוד ביום התענית כשעלול להיחלש

כ. העוסק במלאכת שמים מותר לו לתתלה לעשות עבודתו אף שבאם לא היה עובד היה יכול להתענות וכשעובד אפשר יחלש ויצטרך לאכול, ובשכור אצל אחרים אף במלאכת הרשות שהוא הפסד לאחרים גם צריך לעבוד אף שאפשר שעיי עבודתו יחלש ויצטרך לאכול. [אג"מ (או"ח ח"ד ססי' קיד)].

יולדות

חיובן לציום

יח. יולדות כל ל' יום דינן כחולה שאין בו סכנה, ופטורות מהתענית. [טשו"ע (סי' תקנז) ומי"ב (שם ס"ק ט)]. ולאו דוקא ל' יום אלא כל זמן שהן חלושות מהלידה ולא נתרפאו מהלידה דינן כיוולדות תוך ל', ופטורות מהתענית. [מחז"ב (קו"א סי' תקנה אות ב) והובא בכה"ח (סי' תקנז אות כה)]. אלא שמנהג האשכנזים שיוולדות תוך ל' נוהגין להתענות כל זמן שאין להם צער גדול של חוש לסכנה, והמיקל לא הפסידו. [רמ"א (שם)]. ועיי במי"ב (ס"ק ט)]. ובזמננו לא נוהגין להחמיר בזה, ואדרבה חלילה ליולדות להתענות תוך ל' או לאחר ל' יום אם הן חלשות (ואף בתשעה באב הדין כן). [נרדו"ש (סי' תקנז אות ח)]. ועיי בשמעתא עמיקתא גליון ק"י שהארכנו בסי"ד לענין מעוברות ומניקות בת"ב. ויש לציון דע"פ הרפואה אישה אחר ניתוח קיסרי (יוצא דופן) מאבדת יותר כמות של דם ועי"כ דינה אף לאחר ל' יום כבתוך ל' יום, וישאל שאלת חכם. ועיי עוד בשד"ח (מעי' יוה"כ סי' ג ד"ה דעל). ועיי לקמן לענין מניקות.

מפלת

יט. מפלת לאחר מ' יום מתחלת ההריון דינה כיוולדת הנ"ל. [ביאור הלכה (סי' תריז ט' ד ד"ה יולדת), ועיי בשד"ח (מעי' יוה"כ סי' ג ד"ה דעל). ומי אלו יש למנותם מליל הטבילה האחרונה, עיי בעבודת הגרשוני (סי' כא) הובא בפת"ש (סי' קצד ס"ק א)]. וכן פסק בשו"ת בית אבי (ח"ג סי' עג)].

מעוברות ומניקות

חיובן לציום

כ. מעוברות ומניקות לדעת השו"ע (סי' תקנז סעי' ה) פטורות מלהתענות בצומות (פרט לת"ב ויוה"כ), אמנם לדעת הרמ"א (רסי' תקנ) נהגו להחמיר אם אינן מצטערות. אמנם אם מצטערות אינן מתענות ואסורות להחמיר על עצמן. [שעה"צ (שם אות א)]. ויש אומרים שבזמננו סתם מניקות מצטערות חן ל' כן פטורות מלצום. [דמשק אליעזר (עמי רמח) בשם תשובה מאהבה (ח"ב סי' תקנ)]. ויש מחמירים אלא שאם אין הרגשתן ככל הנשים יכולות להקל. [הגרני"ק זצ"ל (שבת ח"ד עמי רס)]. ולמעשה יש להקל להן בכל אופן (ולענין ת"ב ויוה"כ עיי בהלכות מצויות של ת"ב ויוה"כ. ועיי"ש עוד פרטים בענין זה). [הגרשי"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז אות א והגה 2) ובעל התשובות והנהגות (תורת היולדת פמ"ז הגה ה), ושכן שמע מגדולי עולם כי בזמננו חלשות הן].

ממתי נחשבת מעוברת

כא. מעוברת מיקרי משעה שהוכר הולד, (אחר שלשה חדשים מתחלת ההריון), ומכל מקום אפילו לאחר ארבעים יום ליצירת הולד בכלל מעוברת היא, אם מרגשת צער, אבל לפני זה דינה ככל הנשים אם לא שמצטערת הרבה. ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל. [מ"ב (סי' תקנ ס"ק א)]. ובזמננו שיש לנשים בתחילת הריונן תופעות הגורמות להן צער, בדרך כלל מעוברות מצטערות הן ואינן צריכות להתענות אפילו תוך ג"ח להריונן. [אור לציון (ח"ג פכ"ה אות ז)].

הפסיקה להניק תוך כ"ד חדש (למקילין לעיל)

כב. י"א שכ"ד חדש אחר הלידה בכלל מינקת היא אפי' פסקה מלהניק. [מהרש"ם (דעת תורה רסי' תקנ) לענין ג' צומות. וכן פסק באבן ישראל (ח"ט סי' סב אות ח)]. ולא נוהגים להקל כדעה זו. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות ג)]. ומי"מ אפילו אם מניקה רק פעם ביום דינה כמינקת שאם מצטערת פטורה מהתענית. [אגרני"ק זצ"ל (חוט שני שבת ח"ד עמי רט)].

יש חשש שיתמעט החלב (למהמירים לעיל)

כג. באופן שיש חשש שיפסק או יתמעט החלב מכאן ואילך על ידי התענית, לכל הדעות אין לה להתענות. [דעת תורה (רסי' תקנ) בשם כתבי הדעת קדושים. וכן פסק הגרשי"א זצ"ל (הליכות שלמה ת"ב פט"ז אות ב)]. ואפילו כשבידה לתת לתינוק תחליפי חלב. [עיין משי"כ בדיני ת"ב שדעת הפוסקים

להקל בזה, וק"וי בשאר הצומות דקילי טפן].

יש צער לתינוק (למהמירים לעיל)

כד. אף לדעת הסוברים שמניקות חייבות לצום (עיין לעיל), מ"מ אם הדבר גורם צער לתינוק אסור להן להתענות. [מהרש"ם (דעת תורה רסי' תקנ ד"ה שמצטערות)]. (ולענין ת"ב ויוה"כ עיי בהלכות מצויות של ת"ב ויוה"כ).

בעלי ברית, חתן וחקרואים לפעודת מצוה

סעודת מצוה

כה. בתענית אסור לאכול אף בסעודת מצוה. [מ"ב (סי' תקסח ס"ק ב)]. (ולענין תענית אסתר עיין בשמעתא עמיקתא - הלכות מצויות לפורים מש"כ בסי"ד בזה).

בעלי ברית

כו. בעלי ברית בכל ד' צומות צריכים להשלים תעניתם. אבל אם היו דחויין אין צריכים להשלים. [מ"ב (סי' תקנט ס"ק לה) ושעה"צ (סי' תרפו אות טז)]. ובתענית אסתר יש להקל בכל אופן. [שעה"צ (סי' תרפו אות טז)]. ומכל מקום מותר להם לאכול רק אחרי הברית. [שערי תשובה (סי' תקנט סוף אות טו)]. ודעת הגרשי"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות לב) שכן המנהג].

חתן ביום חופתו

כז. חתן ביום חופתו צריך לצום בכל הצומות. [מ"ב (סי' תקנט ס"ק לה)]. פרט לתענית אסתר. [שעה"צ (סי' תרפו אות טז)]. ואם נדחו יש להקל. [שעה"צ (סי' תרפו אות טז)].

חתן וכלה בז' ימי המשתה

כח. כשחל אחד מהצומות בתוך שבעת ימי החופה ישלים תעניתו. (אבל יא"צ אי"צ להתענות בתוך ז' ימי החופה אם נשא בתולה או בחור אלמנה). [מ"ב (סי' תקנ סס"ק יב)].

יש חופה ביום התענית

כט. אם יש חופה ביום התענית בערב שבת, נוהגין להתפלל מנחה ולקרות ויחל ואח"כ עושים החופה. [רמ"א (שם)]. ועיי עוד פרטים בזה במי"ב (ס"ק יב)].

אופן האכילה לפטורים מהתענית

ל. הפטורים מהתענית רשאים לאכול כדרכם אף יותר מכדי צורכם, ומכל מקום לא יתענגו באכילתם. [הגרני"ק זצ"ל (חוט שני שבת ח"ד עמי רנח) ועיי בדיני ט"ב]].

דברים המותרים והאסורים לבלוע בתעניות שיירי אוכל שבין השיניים

א. אסור לבלוע בתענית את שיירי המאכל שבין השיניים שלפני התענית. [עיי משי"כ בנן איש חי (שנה א' פ"ר צו' אות ח) ובחקר הלכה (ח"ב אות ח ס"ק כז)]. ועיי עוד בזה בשמעתא עמיקתא גליון קי"ז].

בליעת רוק

ב. מותר לבלוע רוק, כיון שאין כונתו כלל לשתיה. אבל אם כונתו לשתיה אסור. [מ"ב (סי' תקסו ס"ק א)]. ומכל מקום כל זה ברוק שגלגל בפיו, אבל כל זמן שאינו מגלגלו בפיו מותר בכל אופן. [הגרשי"א זצ"ל (הל' ג' ח' בתג פכ"ב אות כ בתהג)]. ויש אומרים שאין איסור כלל לבלוע רוק אפילו בצום יום הכפורים. [חזו"א (דיינים והנהגות פ"ח אות ט) ותורה לשמה (שאלה קנד)]. וכן מצדד בארץ צבי (פרומר ח"א סי' כח). ועיי בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

רחיצת הפה

ג. אין לרחוץ הפה בתענית, ובמקום צער יש להתיר (ואם יש צער גדול אפי' בת"ב מותר, אבל לא ביוה"כ), ויזהר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבוא לדיד בליעה. [שו"ע (סי' תקסז) סעי' א] ומי"ב ס"ק יא.]. ומי"מ מותר לשתוף הפה ב"מי פה" שאינם ראויים לשתיה, אך לא ישתוף את פיו אחי"ז במים רגילים (אולם ביוה"כ אסור לשתוף במי פה). [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות ח). ועי' במנח"י (חי"ד סי' קט). ולענין יוה"כ עי' משי"כ בגליון ר"פ].

טעימת תבשיל

ד. דעת השו"ע (סי' תקסז) סעי' א) שבתענית (פרט לת"ב ויוה"כ) מותר לטעום מאכלים, אם חוזר ופולט אותם. ודוקא עד רביעית (דהיינו ביצה ומחצה) ואפילו בבת אחת, אבל יותר מרביעית נחשב הדבר הנאה לענין תענית ואסור. [עיי"ש בשו"ע ובסעי' ב. ומי"ב ס"ק ב]. אולם דעת הרמ"א (שם) שדוקא בתענית יחיד מותר, אבל בארבעה התעניות טעימה אסורה אף כשפולט.

טעימת תבשיל לצורך סעודת מצוה שלאחר התענית

ה. אם מבשל לצורך סעודת מצוה שמבשלין ביום לצורך הלילה, יש לסמוך על דעת המקילין להתיר במשארי תעניות לטעום התבשיל מעט מעט אם יש בו מלח ותבלין ולפלוט.

[מי"ב ס"ק ו] ועי' עוד במנחת יצחק (חי"ד סי' קסז).

בירך על מאכל ונזכר שהיום תענית

ו. אם טעה ובירך על מאכל ונזכר שהיום תענית, לא יטעמנו, אע"פ שנמצאת ברכתו לבטלה. ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות ב) ושבת הלוי (סי"א ס"ה ד"ה ס"י רו ויה"ח ס"י כד). ועי' משי"כ ב"י"ד בשמעתא עמיקתא גליון כ"א].

עישון

ז. יש אומרים שאסור לעשן אפילו בדי' צומות. ויש מקילין. [מי"ב (סי' תקנה ס"יק ח)]. וכן עיקר. [הגר"ק זצ"ל (יד בבין המצרים עמי' כט הגה כא)]. ולענין ת"ב עיין לקמן. ומכל מקום יש להזהר מעישון בכל ימות השנה. [אג"מ (וי"ד חי"ב ס"י מט)].

נטילת תרופות וגלולות

נטילת תרופות להולה שאין בו סכנה

ח. חולה שאין בו סכנה מבואר לעיל שאינו חייב להתענות (פרט ליוה"כ) ועל כן רשאי לקחת תרופות כדרכו.

הסובל מכאב ראש בתענית

ט. הסובל מכאב ראש במשך הצום רשאי לבלוע משכחי כאבים להוריד הכאב. ועי' לקמן לענין אופן הבליעה. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות ט) ועי' לקמן. ואם נחלש כל גופו בכלל חולה שאב"ס הוא ורשאי לקחת תרופות, עי' בשו"ע בסי' שכי"ח, וכי"כ בששי"כ (פלי"ד אות א)].

אדם שאינו נחשב חולה (לקיחת כדורים להמשך טיפול וכדו')

י. מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב בצומות, כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, כגון שצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. [נלכות קטנות (חי"ב סי' צז) הובא בבאר היטב (סי' תקסז אות ז) אפי' אינו חולה כלל. ועי' בשבט הלוי (חי"י סי' פא). ועי' בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון קני"ה.

ועי' בכה"ח (סי' תקנד אות לד) ובצ"ח (חי"י סי' כה בפ"ב)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחיך

יא. ההיתר הנזכר לענין לקיחת תרופות וגלולות (למי שאינו בכלל חולה שאב"ס), הוא דוקא לערב להם טעם ערב. [כן מבואר בהלכות קטנות הני"ל ודעימה ובכה"ח (סי' תקנד אות לד)]. ומי"מ יכול לשאר בהם דבר מר (באופן שאינו פוגם בעילות התרופה) ולבלוע, ואם לוקח גלולה שטעמה ערב יעטפנה בנייר דק. [הגרש"י"א זצ"ל (שם פ"ג הגה ח). ועי' להלן].

לקיחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

יב. אין היתר לבלוע תרופות על ידי משקה (למי שאינו בכלל חולה שאין בו סכנה כני"ל), ועל כן יש לבלועם לבדם או על ידי הרוק. (אלא שיש לציין שיש תרופות מסוימות שעלולות להזיק אם לוקחים אותם על קיבה ריקה).

אם אינו יכול לבלועה ללא מים (או שאסור לקחת את תרופה על קיבה ריקה), בשעת הדחק יש להתיר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מר עד שאין בהן הנאה לחיך כלל לו ולרוב בני אדם, כגון קפה שחור (ללא סוכר) או תה חזק (ללא סוכר). [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"יש מועדים פ"ה אות ח ובגנה), הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי חי"ג פכ"ג אות ג) והאור לציון (שם) לענין חולה שאב"ס ביוה"כ. וה"ה בני"ד אפי' למי שאינו חולה, עי' בהלכות קטנות הני"ל. וכן פסק הגר"ח"ק שליט"א (קרא עלי מועד הגהות הגר"ח"ק אות א)]. וכמו כן פעמים ניתן להמיס התרופה בקצת מים (באופן שאינו פוגם בעילות התרופה, כגון תרופה הבא בקפסולה) כי באופן זה המים אינם ראוים למאכל אדם. ומי"מ אם קשה לו לשתות מים פגומים, אם יש צורך גדול יכול לשתות מעט מים רגילים כדי לבלוע התרופה (פרט לת"ב ויוה"כ). [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות ט). וכן דעת הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"יש פס"ז אות א) לענין שאב"ס בתבי"א שצריך רק לבלוע גלולה. ובתשובות והנהגות (חי"ג סס"י קנ) התייר בשאר הצומות כשמצטער לבלוע ע"י מעט מים, אבל לא בת"ב אא"כ מצטער הרבה ללא התרופה). ועי' במנח"י (חי"ח סי' יח). ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון קני"ה]. ולא יברך על המים אע"פ שיש לו קצת הנאה מהם. [שבט הלוי (חי"י סס"י פג)].

ברית מילה בתענית

שתיית היין

א. כשיש ברית מילה בתענית ציבור נותנין לשתות הכוס של יין שמברכים עליו הברכות לתינוק או ליולדת (ויתנו לה לשתות רק בסוף). אבל אם הם דחויין אין בעלי הברית צריכים להשלים התענית (עיין בזה לעיל) ומותרים לשתות הכוס. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ז) ומי"ב (סי"ק לה). ומשי"כ לשתות בסוף, כן דעת הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות ל). ובתענית אסתר יש להקל בכל אופן. [שעה"צ (סי' תרפו אות טז)].

ב. המוהל עושה המציצה עם יין, אבל אחר המציצה ישפוך היין מפיו. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות לא)].

חובת התענית לבעלי ברית

ג. עיין משי"כ בסמוך.

תעניות החלים בער"ש או בשבת ונדחים

צום החל בערב שבת

א. אם חל עשרה בטבת בערב שבת, קורים בשחרית ובמנחה ויחל. [רמ"א (סי' תקנ סעי' א)]. והי"ה שאומר השי"ץ עננו בין גואל לרופא, אבל אין אומרים ויודי ונפילת אפים במנחה לפי שהוא ערב שבת. [מי"ב (שם ס"יק יא)].

הצום חל בשבת

ב. כל ג' צומות הללו אם חלו להיות בשבת, נדחין לאחר השבת. (אולם יי בטבת אינו חל בשבת). [שו"ע (סי' תקנ סעי' א) ומי"ב (סי"ק ח)].

חומרת תענית שנדחה

ג. תענית שנדחת קילא מתענית אסתר. [שד"ח (מע' בין המצרים סי' א אות לג)].

אכילות בצנעא כשהצום חל בשבת

ד. בשאר התעניות פרט לת"ב אין דיני אבלות כלל. [אי"א מבוטשאטש (סי' תקנ)]. ולענין ת"ב עיין לקמן.

התן ביום חופתו

ה. חתן ביום חופתו בצום שנדחה (משלש הצומות), אינו משלים תעניתו. [שעה"צ (סי' תרפו אות טז)]. ועי' עוד בזה לעיל.

חתן וכלה בשבעת ימי המשתה

ו. מ"א שחתן וכלה בז' ימי המשתה אינן צריכים להשלים התעניות (שנדחו), ויש מחמירים. [עיי' בשעה"צ (סי' תקנט אות לד) שצי"ד כהמקילין בזה. אולם בבאיור הלכה (ד"ה ונדחה) סתם להחמיר. וכן נקט בשבט הלוי (חי"ו סעי' ע אות א)]. ובמקום חולשה וכדומה יש מקום להקל. [ובאור לציון (חי"ג פכ"ט אות ט) כתי' דפטורים אלא שמ"מ יתענו עד חצות היום (ובת"ב י' יבדילו לפני האכילה)].

בעל ברית בהשלמת התענית

ז. בצום שנדחה בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ואינו משלים תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ט)]. והיינו שמתפלל מנחה גדולה אחר חצות היום ומותר אחר כך לאכול (אך בת"ב נדחה צריך להבדיל על הכוס קודם שיאכל). [מי"ב (סי"ק לה)]. ומכל מקום מותר להם לאכול רק אחרי הברית. [שערי תשובה (סי' תקנט סוף אות ט)]. דעת הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות לב) שכן המנהג]. אמנם יש מקומות שנוהגים להחמיר בכל זה ואין אוכלים בתענית אלא עושים הסעודה בלילה. [ערוה"ש (סי' תקנט אות ט)].

מי נחשב בעל ברית

ח. אבי הבן, אמו, המוהל והסנדק נחשבים בעלי ברית, אבל לא המכניס המוציא וכ"ש שארי קרואים. [מי"ב (סי"ק לח). ועי' בשו"ת התעוררות תשובה (חי"ג סי' ג) שאף אם המוהל מקבל מעות אם עיקר כוונתו לשם מצוה נחשב בעל ברית. ועי' עוד בנהר מצרים (ה'ל מילה אות ב)].

ברית מילה שאינה בזמנה

ט. ברית מילה שנדחה דינה כברית בזמנה. [הגרש"ז"א זצ"ל (ששי"כ פס"ב הגה קטז)].

פדיון הבן

י. אם חל פדיון הבן בצום שנדחה, כיון שאצל האב והכחן נקרא יו"ט אי"צ להשלים התענית. ומי"מ אין לעשות סעודה גדולה, וכמו כן אין הקרואים רשאים לאכול. ודוקא כשחל פדיון הבן בזמנו שחל יום ל"א שלו בו ביום, אבל שלא בזמנו, ואפילו היה יום ל"א בשבת כיון שעתה הוא שלא בזמנו, צריכין להשלים. [מי"ב (סי' תקנט ס"יק לח)]. ויש מקומות שנוהגים להחמיר בזה בכל אופן ואין אוכלין בתענית אלא עושים הסעודה בלילה. [ערוה"ש (אות ט)]. ועי' משי"כ בהל' ת"ב.

חולה קצת

יא. מי שחולה אפילו קצת (כגון שמחמת הצום עלול להיות חולה גמור) פטור מדי' תעניות שנדחו. [ביאור הלכה (סי' תקנט ד"ה ואינו) לענין ת"ב שנדחה וקי"ו בשאר הצומות. ומשי"כ כגון כו', כן מבואר בשבות יעקב (חי"ג סי' לה) שהוא מקור הבה"ח הני"ל. וכן מי שיש לו כאב עיניים אין צריך להתענות.

[שד"ח (מע' בין המצרים סי' א אות יג)]. ועי' עוד לעיל לענין כאבי עיניים.

קטן שהגדיל בצום שנדחה

יב. צום שנדחה והגדיל הקטן ביום שהצום נדחה, כגון י"ז בתמוז שחל בשבת שנדחה ליום ראשון. יש אומרים שפטור מלצום. [אבני"ז (או"ח סי' נכו)]. ויש מחמירים. [כמבואר לקמן בהלכות ת"ב שנדחה. וכן הביאו במבית לוי (בין המצרים ע"ג ג' אות יב)]. ונער כחוש וחלש ודאי יכול להקל. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פס"ז אות ד)].

קטן שהגדיל בצום גדליה שנדחה

יג. קטן שחל יום הבר מצוה שלו בדי' בתשרי, ובאותה שנה חל בו צום גדליה (שנדחה הצום), חייב לצום. [הגרש"ז"א זצ"ל (שלמי שמחה עמי' תרכה)].

לא יוכל להתענות ביוה"כ אם יתענה בצום גדליהו

יד. מי שלא יוכל להתענות ביוה"כ אם יתענה בצום גדליה, לא יתענה בצום גדליה. [הגרש"ז"א זצ"ל (הליכ"יש מי"ם נוראים פ"ג אות ב)].

שאר פטורים

רופאים – אהיות בשעת עבודתם

יד. רופאים המתעסקים ביום התענית בנייתוחים וכיו"ב המחייבים ישוב הדעת וצלילות גמורה, יכולים לאכול. והי"ה לאחיות המשמשות בבח"ח ומתקשות לעבוד כראוי מחמת הצום. ומי"מ ישאלו שאלת חכם. [הגרש"י"א זצ"ל (שם פ"ג הגה 12)].

דיני התפילות

אמירת עננו

א. בתעניות יחיד אומר עננו בשומע תפלה. [שו"ע (סי' תקסה סעי' א)]. ולא יתחום "העונה בעת צרה", אלא כשמגיע ל"בכל עת צרה וצוקה" יסיים כי אתה שומע תפלה. [רמ"א (שם)].

אמירתו בתפלת שחרית

ב. דעת השו"ע (סי' תקסה סעי' ג) שבארבע צומות, גם היחיד אומרו בכל תפלותיו, שאפילו יאחזו גולומס ויאכל שייך לומר עננו ביום צום התענית הזה, כיון שתיקנו חכמים להתענות בו. ודעת הרמ"א (שם) שהמנהג בכל הצומות שלא לאומרו כי אם במנחה. (מלבד השי"ץ שאומרו אף בשחרית כשמתפלל בקול רם).

התם בשמע קולנו "העונה בעת צרה"

ג. יחיד שחתם בתענית בברכת שמע קולנו "העונה בעת צרה" אם הוא תוך כדי דבור יחזור ויאמר שומע תפלה ואם נזכר לאחר מכן יחזור לתחלת הברכה, ואם סיים תפלתו חוזר לראש התפלה. [הגרש"ז"א זצ"ל (הליכ"יש פי"ג אות ח ואשי ישראל פמ"ד הגה לו), הגר"ח"ק שליט"א (אשי ישראל שם) ושבת הלוי (חי"ח סי' קלב)]. ויש מי שאומר שאין צריך לחזור. [בעל הרר צבי (אשי ישראל שם)]. ועל כן יחזור להתפלל אלא שלכתחלה יתנה שאם אינו מחויב לחזור שתפלתו יהיה תפלת נדבה.

שכח לומר עננו

ד. אם שכח מלומר עננו, אין מחזירין אותו, ואם נזכר קודם שעקר רגליו, אומרו בלא חתימה לאחר תפלתו, קודם יהיו לרצון. [שו"ע (שם סעי' ג), רמ"א (שם) ומי"ב (סי"ק ז)]. ובדיעבד יכול לאמרו אף אחר יהיו לרצון כל זמן שלא עקר רגליו. [שעה"צ (סי' תקסה ס"יק ו)].

אכל בתענית

ה. מי שטעה ואכל בתענית אומר עננו בתפלה ויאמר "עננו ביום צום התענית הזה". מי"ב (סי' תקסה ס"יק א)]. ויש אומרים שאם אכל פחות מכשעור (ואם מסתפק אם אכל כשיעור) אומר "עננו בצום תעניתנו". [תשובות והנהגות (חי"א סי' שכה)]. אולם אם אינו מתענה מחמת חולי וכדומה אינו אומר עננו כלל. [בה"ל (סי' תקסה על סעי' א ד"ה בין) ע"פ מאמ"ר דלא כהחיי"א. ודעת הגרש"ז"א זצ"ל (הליכ"יש פי"ג אות ז) שיאמר עננו, ויגיד "ביום צום התענית הזה"].

אינו משלים התענית

ו. מי שאינו משלים התענית כגון מחמת חולי וכדומה, אם בזמן שמתפלל מנחה עדיין מתענה יאמר עננו. [רמ"א (סי' תקסב סעי' א) ומי"ב (סי"ק ו-ז)]. ואם אכל קודם תפלת מנחה אינו אומרו. [הגרש"י"א זצ"ל והגר"ח"ק שליט"א (אשי ישראל פמ"ד הגה לג)].

